

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ana Janeković

**PARAPSIHOLOGIJA U OZRAČJU
DANAŠNJIH SPOZNAJA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA PSIHOLOGIJU

Ana Janeković

**PARAPSIHOLOGIJA U OZRAČJU
DANAŠNJIH SPOZNAJA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc., dr.med., spec. psihijatar, Petrana
Brečić

Zagreb, 2017.

The current standpoint on parapsychology

Sažetak

Ovaj diplomski rad je pregledni, prikazuje status parapsiholoških istraživanja i teorijskog modeliranja relevantnih parapsiholoških fenomena. Analizira i kritički vrednuje rezultate, probleme u istraživanju i teorijskom modeliranju, te nudi smjernice za buduća istraživanja.

U radu se iznosi pregled dosadašnjih nalaza istraživanja vezanih za parapsihologiju. Namjera ispitivanja teme preglednog rada je pokušati odgovoriti na pitanje o poziciji parapsihologije danas unutar psihologije, i šire u društvu, te usmjeriti na potrebu razvijanja novih usavršenih metoda kojima bi se mogle testirati hipoteze o parapsihološkim fenomenima. Potreba za ovakvim radom obrazlaže se nedovoljnom istraženošću parapsiholoških fenomena.

Odabrana su znanstvena istraživanja po kriteriju usporedivosti pristupa parapsihološkim fenomenima. Iznesen je kratki povijesni pregled razvoja parapsihologije, te pregled istraživanja koja su uslijedila o fenomenima, poput predispozicija za javljanje parapsihološkog, spiritizma, intuicije, ekstrasenzorne percepcije, bioenergije, telepatije, lucidnih snova i izvantjelesnih iskustva. Nalazi studija se većinom nisu uspjeli replicirati, te se također iznose kontroverze, odnosno nedostaci istraživanja.

Parapsihologija je još uvijek nedovoljno istraženo područje s relativno malim brojem istraživanja parapsiholoških fenomena i mnogim metodološkim problemima i nedostacima takvih studija, poput nepreciznih definicija i pristranih uzorka studija. S obzirom na relevantnost takvih istraživanja, valja poticati razvoj zanimanja za to područje. Naime, široka je praktična primjena rezultata parapsiholoških istraživanja na psihološko savjetovanje, psihoterapiju, te kliničku psihologiju, ali i mnoga druga područja van psihologije.

Ključne riječi: parapsihologija, spiritizam, okultizam, telepatija, bioenergija

Abstract

Non-empirical study is showing the status of para-psychological research and theoretical modeling of relevant psychic phenomena, to analyze and critically evaluate the results, problems in research and theoretical modeling, and to offer guidelines for future research.

In this review of articles there is an overview of previous research findings related to parapsychology. The intention of the subject is to review and to try to answer the question on the position of parapsychology today within psychology, and within society, and to develop new improved methods which could test the hypotheses about psychic phenomena. The need for such work is explained by the lack of research of psychic phenomena.

We selected twenty-eight scientific studies on the criterion of similarity and of access to psychic phenomena. The paper gives a brief historical overview of the development of parapsychology, and a review of research that followed the phenomena, such as, predisposition for para-psychological, spiritualism, intuition, extrasensory perception, bio-energy, telepathy, lucid dreams and out of body experiences. Findings of studies are mostly not replicated, and the amount of controversy or defects in research is notable.

Parapsychology is still insufficiently explored area with a relatively small number of research of para-psychological phenomena and there are many methodological problems and shortcomings of such studies, such as the imprecise definition and biased sample of studies. Due to the relevance of such research, this paper should encourage the development of interest

in this area. There is a broad practical application of the results of para-psychological research on psychological counseling, psychotherapy, clinical psychology, and many other areas not related to psychology.

Keywords: parapsychology, spiritism, occultism, telepathy, bioenergy

Sadržaj

Uvod	2
Cilj i problemi	7
Metoda	7
Rezultati i rasprava	7
Predispozicije za parapsihološko.....	10
Educiranje o parapsihologiji.....	13
Spiritizam.....	15
Ekstrasenzorna percepcija i intuicija.....	18
Bioenergija.....	21
Telepatija.....	24
Lucidni snovi.....	26
Izvan-tjelesna iskustva.....	28
Zaključak	30
Literatura	32

Uvod

U preglednom radu iznosi se pregled dosadašnjih nalaza istraživanja vezanih za parapsihologiju. Namjera ispitivanja teme preglednog rada je pokušati odgovoriti na pitanje o poziciji parapsihologije danas, te usmjeriti na važnost razvijanja novih usavršenih metoda kojima bi se mogle testirati hipoteze o parapsihološkim fenomenima. Rezultati takvih istraživanja imaju praktičnu primjenu na psihološko savjetovanje, psihoterapiju, te kliničku psihologiju, ali i na područja van psihologije (Peyer, 2014).

Odabrana su znanstvena istraživanja po kriteriju sličnosti pristupa parapsihološkim fenomenima. Pregledni rad sastoji se od nekoliko cjelina. Iznesen je povijesni pregled razvoja parapsihologije. Zatim slijedi pregled istraživanja koja su uslijedila o fenomenima, poput predispozicija za javljanje parapsihološkog, spiritizma, intuicije, ekstrasenzorne percepcije, bioenergije, telepatije, lucidnih snova i izvantjelesnih iskustva. Nakon pregleda nalaza studija, iznose se kontroverze, odnosno nedostaci istraživanja.

Termin parapsihologija uveo je Max Dessoir 1889. godine u njemačkom časopisu, kao znanstveno neutralni termin koji se bavi proučavanjem neobičnih fenomena (telepatije, vidovitosti, psihokineze) (Lucadou i Wald, 2014). To su bili termini koji su još uvijek do danas radne hipoteze za psihološka istraživanja, a prvi ih je nakon Dessoira popularizirao J. B. Rhine (Melton, 2001).

Kognitivni psiholog H. J. Irwin parapsihologiju smatra znanstvenom disciplinom koja proučava stvarnosti i iskustva izvan dosega ljudske percepcije i konvencionalnih znanosti. Stoga takva paranormalna iskustva definira kao anomalije u ponašanju i iskustvima koja postoje kroz prizmu današnjih objašnjivih mehanizama u okolini i protoku informacija kroz nju (Irwin i Watt, 2007). Parapsihologiju se može definirati i kao granu psihologije u kojoj se istražuju psihičke pojave koje nije moguće objasniti dosad poznatim prirodnim zakonima, već su takvi parapsihološki fenomeni paranormalne pojave koje se doživljavaju izvan poznatih osjetila (Kusić, 1982). Jedna moguća podjela parapsiholoških fenomena je na pojave sa i bez religijskih obilježja, iako ne postoji oštra granica između jednih i drugih. Tako u parapsihološke pojave bez posebnog religijskog obilježja spadaju astralne projekcije, automatsko pisanje, vidovitost, predviđanje, proročanstva, telepatija, telekineza, radiesteziya, pojava transa, pojava aure, te somnambulizam (Kusić, 1982). Zanimljivo je kako se kod somnambulizma radi o psihopatološkom fenomenu, stoga parapsihologija dotiče ne samo

duhovno, nego i psihološko. Nadalje, parapsihološke pojave s izraženijim religijskim obilježjima obuhvaćaju spiritizam, stigmatizaciju, stanje vjerske ekstaze ili transa, magijske pojave, posmrtna iskustva (Kusić, 1982).

Stavovi, vjerovanja i istraživanja tijekom 20. stoljeća o parapsihologiji i parapsihološkim fenomenima pokazuju polarnost oko postajanja dokaza za parapsihološke fenomene. Istraživanja parapsiholoških područja su multidisciplinarna i stručnjaci iz raznih polja znanosti ih vide kao izazov, te pokušavaju doprijeti do dokaza o stvarnosti parapsiholoških pojava. Kada dokazi studija izostanu, dolazi do zauzimanja različitih perspektiva oko predmeta istraživanja, na čemu se razvoj parapsihologije nalazi i danas. Naime, psihologija je u mnogočemu refleksija ili manifestacija onog što proučava, to jest, rezultat je mišljenja psihologa, odnosno samo jedna verzija raznih perspektiva koje zauzimaju znanstvenici (Lamont, 2012).

"Međutim, s obzirom na postavljene granice u znanosti, radovi znanstvenika koji su se bavili parapsihološkim fenomenima su često bili isključeni iz psiholoških časopisa, kao i njihovi autori iz članstva u znanstvenim ustanovama, udrugama te konferencijama (primjeri takvih znanstvenika su Luckhurst, Mauskopf, McVaugh, Mcclenon, Oppenheim i Winter)" (Lamont, 2012; str. 8). Argument za takve postupke nije bio nužno neznanstveni pristup, već uvjerenje da parapsihološki fenomeni nisu stvarni, te da su opažači takvih fenomena lišeni kritičkog mišljenja, odnosno da nisu dovoljno skeptični. To bi prema tome značilo da oni koji ne vjeruju u parapsihološko nisu otvoreni iskustvima, te odbijaju vjerovati činjenicama, možebitno jer nisu u skladu s prijašnjim uvjerenjima. Iako, postoje i oni slučajevi gdje su znanstvenici koji su bili otvoreni za parapsihološke pojave, ipak promijenili svoje mišljenje i zauzeli skeptičnu stranu (Lamont, 2012).

" Takve debate oko parapsihološkog su predmet diskusija do danas. Sve u svemu, radi se o pregovaranju o granicama u znanosti. Tako su nastale dvije struje u znanosti gdje su skeptični psiholozi u parapsihologiju ubrajali ekstrasenzornu percepciju (ESP), vješticarstvo, praznovjerje, neidentificirane leteće objekte (od eng.- *unidentified flying objects* -UFO), okultno, iz razloga da bi te pojave mogli objasniti kognitivnim deficitima. Dok su parapsiholozi u parapsihološke fenomene ubrajali puno uži spektar pojmova: ESP, psihokinezu, izvantjelesna iskustva. Dakle, brojne diskusije vuku podrijetlo još od Viktorijanskog doba, a to gdje smo danas je prvenstveno rezultat skeptične većine" (Lamont, 2012; str. 11).

Prvi najšire prihvaćen i zamijećen korak prema parapsihologiji unutar psihologije napravljen je na polju telepatije. Pojam telepatije prvi je uveo Frederic Myers krajem 19. stoljeća, te se telepatija se definira kao prijenos misli koji je nezavisan od svih poznatih osjetila (Melton, 2001). Freud je objasnio telepatiju kao komunikacijski kanal između potisnutog sadržaja, odnosno nesvjesnog, u smislu odašiljanja i refleksije sadržaja u vidu simbola, oko čije se interpretacije formira stvarnost (Rosenbaum, 2011). Freudovi osvrti na telepatiju se čak smatraju pomalo sramotnim dijelom njegova opusa, s obzirom na to da je znanost ortodoksno marginalizirala okultizam i spiritizam krajem 19. i početkom 20. stoljeća, iako su i danas takvi oblici prijenosa informacija u psihoanalizi neobjašnjeni. Iz tog razloga su se mnogi drugi znanstvenici odbili baviti tim pseudoznanstvenim područjem. No, razvojem tehnologije, telepatija je ponovo došla u fokus istraživanja kroz istraživanja elektromagnetnih polja, valova i zračenja. Također, fokus se prebacio s realnosti ili nerealnosti pojave, na to koji tip ličnosti osoba bi mogao imati predispoziciju za parapsihološke sposobnosti, te na fokus o razvoju teorija i modela ljudskog uma (Massicotte, 2014). Studija o telepatiji od 1974. do 1997. godine je bilo 349. Većina ih je dala značajne rezultate (Leder, 2005). Spomenimo tako istraživanje pri kojem su sudionici morali odabrati sliku za koju su osjećali da je meta, pri čemu je u 58% slučajeva je bila izabrana prava meta (Baruss, i Mossbridge, 2017).

Zanimljivo je da Freud pristupa okultizmu i spiritizmu s osobno skeptičnim, ali naglašeno podvojenim stavom. Freud je skupljao i objavljivao slučajeve darovitih medija koji su bilježili parapsihološke pojave, poput telepatije u snovima, i proučavao je stvarnost tih fenomena, i to ne samo s aspekta neuroticizma osoba koje ih doživljavaju, u smislu prevladavanja emocija nad umom i potisnutih sadržaja iz nesvjesnog koji upravljaju ljudskim motivima. Također, provodio je eksperimente s telepatijom na klijentima i na svojoj kćerki, te je analizirao dobivene parapsihološke materijale u vidu slobodnih asocijacija. U svom djelu *Snovi i telepatija* pozvao je čitatelje da sami vode slične dnevnike i analize. Međutim, sve do danas parapsiholoških eksperimenata je malo (Massicotte, 2014).

U Freudovim pismima Jungu, Freud je savjetovao Junga da se ne bavi preduboko okultnim jer će biti optužen za misticizam i narušiti ugled psihoanalize (Massicotte, 2014). Međutim, iako je Freud istovremeno bio vrlo oprezan, na kraju je javno prihvatio parapsihološke fenomene u *Novim predavanjima za Uvod u psihoanalizu* (Massicotte, 2014). Prema Rosenbaum (2011), daljnja parapsihološka istraživanja bi trebala nastaviti gdje je Freud stao.

Naime, prisutni su mnogi slučajevi poznatih psihoterapeuta i psihoanalitičara čije su karijere bile djelom motivirane telepatskim iskustvima, ali o njima nisu željeli govoriti javno iz straha o gubitku ugleda, pa su im takvi radovi objavljeni tek nakon smrti (Baruss i Mossbridge, 2017). Na primjer, izumitelj EEG-a, Hans Berger, je pri svojim izumima i istraživanjima bio motiviran telepatskim iskustvima svoje sestre (Baruss i Mossbridge, 2017).

Akademski psiholozi i kritičari okultizma su u Njemačkoj početkom 20. stoljeća pokušali konstruirati, kako su je nazivali, psihologiju vjerovanja u okultno. Tvrdili su da je svrha te nove discipline psihologije evaluirati istraživanja okultnog (Wolffram, 2006). Međutim, kako niti jedna strana, ni skeptici niti pristaše parapsihološkog, nije mogla znanstveno dokazati svoja stajališta, formiranje javnog mišljenja o parapsihologiji se baziralo na kritiziranju između dviju glavnih struja u psihologiji (Wolffram, 2006).

Na vrhuncu sukoba dolazi do raskola unutar Psihološkog društva u Münchenu. Wilhelm Wundt, osnivač eksperimentalne psihologije i prvog psihološkog laboratorija u Leipzigu 1879. godine, je u svojoj knjizi *Hypnotismus und Suggestion*, osvijestio povezanost fiziologije kod proučavanja uma, s proučavanjem nesvjesnog i parapsiholoških fenomena, kao i uputio na probleme kod provođenja takvih eksperimenata, koji graniče s filozofijom, te dovode u pitanje osnovu cijele psihologije. Stoga se eksperimentalna psihologija htjela odvojiti od studija okultizma i paranormalnog, označavajući ih kao prijevare. Wundt je dakle odbacio parapsihologiju na osnovi epistemologije, etike i metodologije (Wolffram, 2006). Metodološke temelje smo već razmotrili. S etičke strane, smatrao je da, na primjer, hipnoza koja se tada počela proučavati i upotrebljavati, nije etička pošto zadire u slobodnu volju hipnotiziranog sudionika. S epistemološke strane bilo je nespojivo postojanje univerzalnih fizikalnih zakona s mogućnošću voljnog mijenjanja i utjecanja na te fizikalne zakone (Wolffram, 2006).

Nadalje, već spomenuti Dessoir, autor termina parapsihologija, je smatrao da se svi parapsihološki fenomeni mogu objasniti pomoću asocijacija. Odnosno, mogu se tumačiti procesom u kojem publika očekuje da nakon događaja A, slijedi događaj B, te ako se on dogodi, publika povezuje ta dva nepovezana događaja (Wolffram, 2006). Zatim, Dessoir je tvrdio da važnu ulogu u vjerovanju u parapsihološko imaju distrakcije i imitacije. Naime, ljudi su skloni oponašati jedni druge, te ako se jedna osoba, na primjer, okrene, druga će vjerojatno učiniti isto, što osoba koja se prva okrenula može iskoristiti za odvratanje pozornosti drugih osoba s onog bitnog, te tako za izvođenje neke svoje namjere. Drugim riječima, radi se o

naivnosti promatrača koji iz subjektivnog stajališta nastoje objasniti objektivnu stvarnost koje nisu svjesni (Wolffram, 2006). Takve greške u interpretaciji praktikanti parapsihologije koriste da bi manipulirali, često također pomoću atmosfere stvorene u prostoru izvođenja parapsihološkog. Tada u promatračima tih fenomena dolazi do napuštanja logike pod uslovom želje da vjeruju u paranormalno. Stoga je korištenje sve češće prisutne hipnoze, čak i u medicinske svrhe, zbog prethodno objašnjenih sociopsiholoških teorija grupnih dinamika, bilo zaustavljeno pod parolom širenja masovne deluzije, tj. društvene zaraze, putevima intelektualnih autoriteta u tom području, sukladno Le Bonovoj teoriji o psihologiji mase (Wolffram, 2006). Le Bon naime tvrdi da mase imaju vođe koji su karizmatični, kreativni i neurotični, te im vlastito vjerovanje u okultne moći upravo i daje takvu snagu sugestije nad masama (Wolffram, 2006).

No, bilo je i psihologa koji su mislili drukčije, poput Münsterberga, koji je vjerovao poput Freuda da se, na primjer, telepatija može znanstveno istražiti, te je svoj rad nastavio umjesto na polju sukoba u rodnoj Njemačkoj, na Harvardu. Takav krug znanstvenika koji su vjerovali u parapsihološko se dakle nastavio formirati u Americi (Wolffram, 2006).

"Freud je, kako smo bili spomenuli, bio negdje između sukobljenih strana, neutralan ili neodlučno neopredijeljen. U početku svog rada je isticao značaj okultnog u studijama o telepatiji i snovima, da bi kasnije u esejima ipak zagovarao kako ne može tvrditi postojanje okultnog. Mnogi kritičari okultnog su stoga Freuda uzeli kao temelj za postojanje psihopatologije u sklopu njegove psihoanalitičke teorije. Temeljni procesi u njegovim teorijama objašnjeni su principima o potiskivanju straha u nesvjesno, koje ima korijene u djetinjstvu, koje su roditelji djeci usadili odgojem ili društvenim pritiscima i očekivanjima" (Wolffram, 2006; str. 252).

Jung se nalazio na tom konstruktivnom drugom području okultnih struja i vjerovao je kako su psihoanaliza i parapsihologija komplementarne znanosti, te je u svom doktoratu analizirao sudionika koji je bio medij, kroz spiritualne seanse, koje su dovodile do ulaza u nesvjesno, koje pak funkcionira na temelju ekstrasenzornih osjetila. Tako da je zahvaljujući Jungu okultizam smatran prirodnim putem prema višoj svijesti. Dok je s druge strane, znanost davala intelektualnu barijeru u prihvaćanju parapsihologije (Wolffram, 2006).

U svakom slučaju, nastavak istraživanja, s kojeg god pozicije, skeptične ili pristane vjerovanju u parapsihološko, je od velike važnosti, jer između ostalog, dovodi do spoznaja koje se mogu koristiti u psihološke, medicinske i brojne druge svrhe (Lamont, 2012).

Cilj i problemi

Cilj preglednog rada je dati sustavan prikaz istraživanja i teorijskog modeliranja parapsiholoških fenomena, iznijeti njihovo kritičko vrednovanje i ponuditi smjernice za buduća istraživanja i poimanja parapsiholoških fenomena.

Metoda

Korištena literatura pri pisanju preglednog rada uključuje izvorne znanstvene radove, te dva volumena *Enciklopedije o okultnom*. Kriterij odabira literature je prema razdoblju istraživanja, od 1991. do 2017. godine, s obzirom na to da je naglasak na perspektivu parapsihologije iz današnjih spoznaja. Također, kriterij odabira jest i prema dostupnosti izvora. Istraživanja u radovima su većim dijelom eksperimentalna, iako ima i nekoliko kvalitativnih studija. Dijelom su odabrani radovi prema vrsti i kategoriji časopisa, koji su pretežno iz područja psihologije, a u manjem dijelu su medicinski te povijesni. Prema kriteriju odbira literature radi usporedivosti radova, korištene su i dvije meta-analize, s obzirom na tešku dokazivost parapsiholoških fenomena, ili male efekte rezultata, te često odsustvo replikacije nalaza.

Rezultati i rasprava

Tablica 1. Studije koje su istraživale parapsihološke fenomene

Psi-fenomen	Rezultat	Autori
Predispozicije	Što je niži faktor iznenađenja, to su viša vjerovanja u paranormalno	Hadlaczky i Westerlund, 2011.
	Vjerovanje u paranormalno je zaštitni faktor u nošenju sa strahom, te štiti od anksioznosti.	Mathijsen, 2012.
	Reflektivno mišljenje smanjuje vjerovanja u paranormalno.	Svedholm i Lindeman, 2013.
	Vitalističko razmišljanje je povezano s vjerovanjem u	Wilson, 2013.

	paranormalno	
	Edukacija pokreće kognitivne mehanizme koji potiču kritičko mišljenje.	Manza i sur. 2010.
Spiritizam	Monisti psihičke funkcije i procese pripisuju mozgu. Emergentisti ih pripisuju mozgu, umu i duši. Spiritisti ih pridaju duši.	Lindeman i sur., 2015.
ESP	Značajan prediktor je povišen rezultat na faktoru pod nazivom neobična iskustva.	Barnes i Gibson, 2013.
	ESP nije potvrđen.	Bull i sur., 1991.
	Od 309 studija meta-analizom ih je 30% dalo značajne rezultate.	Utts, 1991.
Bioenergija	Veći učinak od klasičnih terapija.	Mason, 2012.
Liječenje na daljinu	Potvrđeno meta-analizom	Schmidt, 2012.
Telepatija	Nepotvrđena	Schlitz i sur. 2006.
Lucidni snovi	51% sudionika ima lucidne snove. Žene imaju češće lucidne snove u odnosu na muškarce. Učestalost lucidnih snova je negativno povezana s dobi.	Schredl i Erlacher 2011.
OBE	Značajni prediktori- sklonost maštanju, vjerovanje u paranormalno, somatoformni simptomi, intuitivnost, osjećajnost.	Gowl i sur., 2004.
	Povezan sa somatoformnom disocijacijom, samosviješću, nezadovoljstvu tijelom, te nižim samopouzdanjem.	Murray i Fox, 2005.

Kritičari realnosti parapsihologije promatraju parapsihološke fenomene kroz traženje dokaza na znanstveni način. Dolaženje do dokaza zahtijeva pravilnu argumentaciju činjenica da bi ih se zatim kao dokazane činjenice znanstveno prihvatilo. Potrebna su točna objašnjenja stvarnih događaja koji se ne objašnjavaju kao rezultat imaginacije, halucinacija, hipnoza i drugih sličnih nedovoljno objašnjenih parapsiholoških pojava. Dokazivanje parapsihološkog je također otežano podjelom fenomena na normalne i paranormalne, jer dokazivanje paranormalnog neće učiniti takav fenomen normalnim, u smislu da ga se može opažati uobičajenim metodama (osim ako se nije radilo o greškama u zapažanju, prijeverama ili slučajnostima) (Lamont, 2012). "Iako, ako je osoba pri izvođenju parapsihološkog tijekom njegovog dokazivanja i varala, to ne znači da nije inače bila iskrena, te da stvoreni fenomeni nisu bili istiniti. Čak i kad bi se parapsihološki fenomen mogao replicirati, to bi bilo najčešće uzeto kao dokaz da se fenomen postiže uobičajenim načinom, te da nisu potrebni posebni uvjeti za njega, te da ga osoba koja ga izvodi ima pod kontrolom, stoga upravo apsurdno, fenomen nije parapsihološki" (Lamont, 2012; str. 4). Stoga, s obzirom na trenutnu situaciju u znanosti kod istraživanja parapsihološkog, valja se osvrnuti na novije meta-analitičke studije.

Također, sama definicija parapsihološkog još uvijek se nedovoljno precizno definira u znanstvenim istraživanjima. Korisno bi stoga bilo vidjeti što opća populacija smatra pod parapsihološkim. Tako je u istraživanju Grimmera i Whitea (2001), sudjelovalo 836 australskih studenata psihologije, od 16 do 55 godina, te se htjela dokazati multidimenzionalnost paranormalnih vjerovanja. Svrha istraživanja je bila konstruirati novi instrument mjerenja. Stoga je upitnik od 46 čestica o tome koliko se sudionici slažu da je određeni fenomen parapsihološki, uključivao aktualne fenomene (Grimmer i White, 2001). Faktorskom analizom dobiveno je 7 parapsiholoških faktora: popularna znanost (poput UFO), opskurna vjerovanja (kundalini, makrobiotika, scientologija i drugo), tradicionalna religioznost (anđeli, demoni i slično), alternativni tretmani (akupunktura, meditacija, bioritam i drugo), alternativne terapije (astrologija, numerologija, reinkarnacija, i ostalo), funkcionalna parapsihologija (ESP, psihokineza, telepatija i drugo) te strukturalna parapsihologija (astralna projekcija, aure, čakre i drugo). Ukupno je u ovom istraživanju objašnjeno umjerenih 38,49% varijance vjerovanja u paranormalno, tako da je dobar dio varijance parapsihološkog ipak ostao neobjašnjen, što dovodi do potrebe za daljnjim usavršavanjem upitnika o parapsihološkim pojavama (Grimmer i White, 2001).

Stoga, u svim budućim studijama valja kritički razmotriti preduvjete za percipiranje

fenomena kao parapsiholoških, kao i analizirati nalaze dobivene u što suvremenijim istraživanjima parapsiholoških pojava.

Jedno od objašnjenja rijetkih replikacija parapsiholoških nalaza je i da paranormalna iskustva u svakodnevnom životu ovisi ili koreliraju o povijesnom kontekstu ili životnim događajima prije ili poslije parapsihološkog iskustva, dok takvih okolnosti u strogo kontroliranim eksperimentalnim uvjetima nema (Lucadou i Wald, 2014). Nadalje, uzorci na kojima su provedena istraživanja parapsihološkog su redom studentski, a takvi sudionici su homogeni po inteligenciji (Lucadou, i Wald, 2014). Valjalo bi stoga ispitati postoje li određene predispozicije za javljanje parapsihološkog.

Predispozicije za parapsihološko

Istraživanja pokazuju da većina populacije vjeruje u paranormalno. Tako je istraživanje novozelandskih studenata psihologije pokazalo da ih 80% vjeruje u telepatiju, 50% u astralnu projekciju i 33% u vještice (Grimmer i White, 2001).

S obzirom na raširenost vjerovanja u parapsihološko, valjalo bi ispitati postoje li predispozicije za parapsihološko (Grimmer i White, 2001). Studije ličnosti pokazuju povezanost kreativnosti i maštovitosti s parapsihološkim iskustvima (Rosenbaum, 2011). Kreativni i umjetnički nadareni pojedinci su bolji u telepatiji od nedarovitih (Baruss i Mossbridge, 2017).

Što se tiče dimenzija i faceta ličnosti te individualnih razlika u ličnosti pojedinaca, studija Barnes i Gibsona (2013), je istražila individualne razlike između osoba koji nisu nikada imali nikakvo paranormalno iskustvo (284 takvih sudionika) i oni koji su imali barem jedno parapsihološko iskustvo (299 takvih sudionika). Dakle, ukupno je u istraživanju sudjelovalo 583 sudionika, u dobi od 18 do 75 godina (Barnes i Gibson, 2013). Sudionici studije su se u upitnicima izjašnjavali o paranormalnim iskustvima, kao i o osobnom dojmu o njima, te o vlastitom raspoloženju pri parapsihološkim iskustvima, krećući se od pozitivnog do negativnog raspoloženja, na skali od 7 stupnjeva. Ispunjavali su i upitnik o prisustvu shizotipije, baziranom na DSM-III priručniku. Zatim, sudionici su ispunili upitnik o osobnim granicama, o magičnom mišljenju, empatiji te Eysenckov upitnik ličnosti (Barnes i Gibson, 2013).

U istraživanju je provedena faktorska analiza koja je pokazala da su najbolji prediktori

paranormalnih iskustava- povišen rezultat na faktoru pod nazivom neobična iskustva, te snižen rezultat na faktoru pod imenom neuroticizam (Barnes i Gibson, 2013). Međutim, logistička regresija na preostalih 30% neobjašnjene varijance ipak nije potvrdila drugi faktor (neuroticizam) kao značajan prediktor (Barnes i Gibson, 2013).

Vezano za teoriju uma i shizotipne karakteristike koje se povezuju s paranormalnim, shizotipni pojedinci su se pokazali hipersenzibilnim za paranormalne pojave, radi deficita u funkciji i strukturi kognitivnih sposobnosti i slabije razvijenim teorijama uma, te izbrisanih granica između njih i drugih ljudi (Barnes i Gibson, 2013). Također, takvi pojedinci skloniji su magičnom mišljenju i pronalaženju obrazaca u naizgled nepovezanim stvarima (Barnes i Gibson, 2013).

Za buduća istraživanja valjalo bi preciznije definirati što se smatra pod paranormalnim iskustvima. Moguće je da mnogim sudionicima u ovom istraživanju nije bilo dovoljno jasno jesu li njihova iskustva kategorizirana kao parapsihološka ili ipak nisu. Također, mogli bi se provesti eksperimenti u kontroliranim uvjetima uz manipulaciju okolinskih uvjeta, poput osvjetljenja i buke (Barnes i Gibson, 2013). Naime, prijašnja istraživanja su pokazala kako su ljudi skloniji iskusiti parapsihološka iskustva pod okolnostima straha, te u okolini koja je nepoznata, tiha ili neosvijetljena. Parapsihološke se pojave pri tome mogu objasniti perceptivnim načelima kao iluzije (Barnes i Gibson, 2013). Provođenjem eksperimenta dobili bi se direktni podaci o tome što se percipira kao parapsihološko, umjesto posrednog odgovaranja u upitnicima o prethodnim iskustvima, dakle s vremenskim odmakom, pri čemu je faktor sjećanja mogao utjecati na rezultate (Barnes i Gibson, 2013).

Slična studija je polazila od postavke da kada se ne može naći objašnjenje zašto se neka slučajnost dogodila, ljudi su je skloni pripisivati paranormalnim pojavama. Istraživanje Hadlaczký i Westerlund (2011) je željelo ispitati jesu li ljudi manje skloni iznenađenjima, skloniji slučajnosti pripisivati paranormalnim pojavama.

U istraživanju je sudjelovao 41 student psihologije, u dobi od 19 do 46 godina. U studiji su sudionici bili izloženi umjetno stvorenim slučajnostima, te su trebali ispuniti upitnik o tome pripisuju li slučajnosti paranormalnom. Slučajnost se za potrebe istraživanja Hadlaczký i Westerlund definirala kao značajna slučajnost pojavljivanja dva nezavisna događaja tako da se ti događaji, koji su sami po sebi neiznenađujući, interpretiraju kao zavisni, te su u izravnoj uzročnoj vezi, ili imaju specifičan uzrok u podlozi pojavljivanja. U eksperimentalnoj grupi je jedna osoba telepatski odašiljala određenu sliku primateljima, a

primatelji su trebali riječima pogoditi o kojoj slici se radi. U kontrolnoj grupi se događala slična situacija, osim što je odašiljatelj bio lažni, jer nije ništa telepatski slao, niti je imao ikakve slike. Međutim, na kraju eksperimenta nije se pokazala značajna razlika u broju točnih pogodaka između grupa (Hadlaczky i Westerlund, 2011).

Zatim su sudionici u istoj studiji trebali sami procijeniti, na skali od 1 do 9, koji su od tih pogodaka bili značajni, u smislu faktora iznenađenja, pri čemu nisu znali koji pogotci pripadaju kojoj skupini (kontrolnoj ili eksperimentalnoj). Rezultati su bili značajni, te su potvrdili postavljenu hipotezu s početka istraživanja. Dakle, sukladno očekivanjima, što je bio niži faktor iznenađenja, to su bila viša vjerovanja u paranormalno (Hadlaczky i Westerlund, 2011).

Nedostatak istraživanja je što nisu uključene varijable poput kreativnosti ili inteligencije, koje mogu utjecati na vjerovanja u paranormalno i na faktor iznenađenja (Hadlaczky i Westerlund, 2011). Nadalje, iako bi takvo istraživanje bilo neekonomično, bilo bi korisno snimiti moždane valove i promjene u funkcijama i strukturama mozga prilikom telepatskih procesa. Također, studija je bitna s obzirom na to da istraživanja pokazuju da je kvaliteta povezanosti klijenta i psihoterapeuta najznačajniji faktor uspješnosti terapije (Rosenbaum, 2011).

Jedno od objašnjenja rijetkih replikacija parapsiholoških nalaza je kako su paranormalna iskustva u svakodnevnom životu ovisna o kontekstu ili životnim događajima prije ili poslije paranormalnog iskustva, dok istih u eksperimentima nema, što znanost upućuje na zaključak da parapsihološke pojave ni nisu dokazane (Lucadou i Wald, 2014). Iz tih razloga značajna je studija pri kojoj se Schlitz, koja se inače zalagala za dokazivanje parapsiholoških sposobnosti, te Wiseman, koji je skeptičar u parapsihologiji, a zajedno su napravili istraživanje, značajno upravo po tome jer su na njemu radili istraživači različitih vlastitih uvjerenja o parapsihološkom (Schlitz i sur. 2006). Njihovi eksperimenti su bilježili utjecaj autora istraživanja na elektrodermalnu aktivnost sudionika, umjesto da su koristili upitnike kao prijašnja istraživanja. Utjecaj koji su ispitivali su definirali preko "osjećaja da ih netko gleda". Naime, eksperimentatori i sudionici su pri istraživanju bili u odvojenim sobama, a sudionici su bili uživo snimani. Eksperimentatori su u svojoj sobi gledali prijenos video snimke sudionika i pokušali su se na njih fokusirati ili mentalno utjecati, ne bi li sudionici to osjetili (Schlitz i sur. 2006).

Rezultati su bili značajni kod Schlitza, a kod Wisemana nisu. Dakle, nalaz upućuje na

to da rezultati parapsiholoških eksperimenata ovise o stavu eksperimentatora. Značajni se rezultati postižu u osoba koje vjeruju u psi-fenomene, u odnosu na one čiji je stav skeptičan. Rezultate, koji dokazuju da osobe koje vjeruju u paranormalno mogu telepatski utjecati na druge, su eksperimentatori pokušali replicirati par godina kasnije, međutim neuspješno. Pokušali su objasniti je li to zbog metodoloških artefakata, poput bolje opreme u novom istraživanju, slučajnosti, utjecaja eksperimentatora te utjecaja sudionika, ili se radilo o stvarnim parapsihološkim sposobnostima (Schlitz i sur. 2006). Naime, rezultati parapsiholoških eksperimenata ovise o osobi eksperimentatora, ali i o sastavu pokusne grupe, na način da se značajni rezultati postižu u osoba koje vjeruju u psi-fenomene, u odnosu na one skeptičnog stava (Schlitz i sur. 2006).

Sudionika u toj studiji je bilo 100, u dobi od 21 do 86 godina, a bili su volonteri ili zaposlenici Gnoseološkog instituta. Eksperiment se odvijao u sobama Instituta pod strogo kontroliranim uvjetima, s naglaskom na to da sudionici nisu znali tko ih promatra. Međutim, stvarnih objašnjenja neponavljanja rezultata u studiji nije bilo, osim pretpostavljanja o već spomenutim ograničenjima studije. Drugim riječima, rezultati studije su zapravo dokazali samo utjecaj eksperimentatora na rezultate. No, studija je značajna upravo zbog sudjelovanja eksperimentatora koji su ujedno zagovornici i protivnici parapsihologije, te kao takva može potaknuti daljnja istraživanja i buduće slične suradnje nekad nepomirljivih razlika u gledanju na parapsihološko (Schlitz i sur. 2006). Naime, kognitivna disonanca potiče znanstvenike na proučavanje parapsiholoških fenomena, a njihovo dokazivanje se kreće u okvirima zauzimanja stavova o vjerovanju ili ne vjerovanju u parapsihološke fenomene, što može biti uzrokovano unutarnjim pojavama (mislama) i vanjskim pojavama (društvom) (Lamont, 2012). Drugim riječima, izbor kod vjerovanja se ne temelji na objektivnom opažanju, ako podrazumijevamo da je ono kod svih isto, te da za njega nije potrebna nikakva stručnost (Lamont, 2012). Upravo iz tog razloga važno je razmotriti status parapsihologije u društvu kroz educiranje o parapsihologiji.

Educiranje o parapsihologiji

Istraživanja generalno pokazuju da većina populacije vjeruje u parapsihološko, pa je tako i jedna studija pokazala da je 75% Nijemaca doživjelo paranormalna iskustva te da ih

toliko i vjeruje da su ta iskustva stvarna (Lucadou i Wald, 2014). Vezano za takvu situaciju, bitno je vidjeti kako se populacija informira i educira o parapsihološkom.

Istraživanje na uzorku od 64 knjige o uvodu u psihologiju, objavljenih između 1980. i 1989. godine, analiziralo je zastupljenost parapsihologije, kao i točnost informiranja o parapsihologiji (Roig, Icochea i Cuzzucoli, 1991). Pokazalo se da je 67% knjiga obrađivalo parapsihološke teme, ali na skeptičan način. Analiza se vršila pretragom riječi parapsihologija, parapsihološka istraživanja i ESP. Jedan od glavnih nedostataka studije je bila nedovoljno precizna terminologija kod pretraživanja riječi i neprecizne definicije pojma ESP, koji već uključuje telepatiju i vidovitost, te nedovoljno određene definicije i tih uži parapsiholoških fenomena (Roig i sur., 1991).

Većina tekstova u studiji je pristupila parapsihologiji sa znanstvenog aspekta. Također, većina tekstova ističe nemogućnost replikacije rezultata studija, te manjak eksperimentalne kontrole u istraživanjima. Nadalje, većina ih nije objasnila razvoj parapsihologije kroz metodološki aspekt. Zatim, nije pronađen niti jedan tekst o hipnozi, a samo jedan spominje izmijenjena stanja svijesti. Smatra da su rezultati posljedica nedovoljne upoznatosti autora s tim područjem, te korištenje izvora koji nisu znanstveni (Roig i sur., 1991).

Slična studija ispitivala je stavove o paranormalnom prije i nakon izlaganja skeptičnim argumentima. Također su sudionici, 46 studenata, riješili upitnik od 20 čestica o paranormalnim vjerovanjima (Manza i sur. 2010). U prvoj grupi studenti su slušali parapsihološka predavanja. U drugoj kontrolnoj grupi studenti su slušali o osnovnim statističkim metodama. U trećoj grupi su slušali o statistici vezanoj za sadržaj parapsihologije (Manza i sur. 2010).

Korišten je ANOVA nacrt 2x3 da se ispituju razlike unutar i između triju grupa studenata prije i nakon edukacije. Nije bilo statistički značajne razlike u početnim stavovima o parapsihologiji između grupa. No, pokazalo se značajno povećanje skepticizma kod studenata koji su slušali o paranormalnom (Manza i sur. 2010). Dakle, rezultati studije pokazuju da edukacija može pokrenuti kognitivne mehanizme koji potiču kritičko mišljenje (Manza i sur. 2010).

Nedostatak studije je što nije ispitala povezanost kritičkog mišljenja s parapsihologijom, te bi isto trebalo istražiti u budućim studijama. Također, moglo je doći do socijalno poželjnog odgovaranja s obzirom na očekivanja koja stoje pred studentima psihologije. Nadalje, studija nije objasnila zašto je točno došlo do promjene u stavovima, jer

edukacije sigurno nisu jedini medijator, pa bi u buduća istraživanja valjalo uvesti dodatne prvenstveno kognitivne varijable, ali i facete te dimenzije ličnosti (Manza i sur. 2010).

Istraživanje je značajno jer potiče na zauzimanje kritičkog stava o parapsihologiji, s obzirom na to da slijepo vjerovanje često ima negativne posljedice za takve pojedince. Rezultate studije je složeno primijeniti na širu populaciju koja je većinom izložena znanju o parapsihologiji iz medija, a ne iz znanstvenih sadržaja. Stoga su poželjna buduća istraživanja koja manipuliraju i takvim drugim varijablama, s ciljem točne informiranosti stanovništva (Manza i sur. 2010). To je posebno bitno s obzirom na moguće manipulacije zbog širenja tržišta koje nudi psihološke i ezoterične usluge.

Spiritizam

Spiritizam istražuje, analizira i klasificira manifestacije iz svijeta duhova, proučava prirodne zakone vidljivog i nevidljivog svijeta, te zaključuje o njima na osnovi promatranih fenomena (Melton, 2001). Korijene u modernom obliku vuče iz 1848. godine od kada se izraženo sumnja u mogućnost komunikacije s bićima nakon smrti, iako takvi pokušaji sežu još iz antičkih vremena (Melton, 2001).

S obzirom na širenje ponude psiholoških i ezoteričnih usluga, javlja se potreba za savjetovanjem osoba koje su imale paranormalna iskustva. Ona se često interpretiraju kao spiritualna ovisno o kulturalnoj i religijskoj podlozi klijenta. U psihijatriji je za takva stanja u MKB priručniku formiran termin spiritualne krize (44.3 trans i poremećaji opsjednutosti), što Jung definira kao rad sa sjenom kroz invaziju entiteta u vidu arhetipa (transpersonalne dimenzije), koja je autonomna od ega (materijalne dimenzije), i to iz kolektivno nesvjesnog, koje utječe na osobno nesvjesno, te se simbolički interpretira, pri čemu dolazi do pomicanja granica tih sfera ili transcendencije (Mayaguez, 1996). U knjizi "Konfrontacije s nesvjesnim" Jung opisuje spiritualnu krizu koja je bila ključna za njegov razvoj analitičke psihologije, u kojoj je koristio objektivnu znanost i subjektivno iskustvo (Mayaguez, 1996). Međutim, do danas osobe s takvim iskustvima se i dalje najčešće osjećaju neshvaćeno, te uobičajena liječenja nisu djelotvorna. Bez obzira na prihvaćenost parapsihologije u akademskim krugovima psihologije i psihijatrije, još uvijek su takve teme tabu u društvu. No, valja naglasiti da je spiritualna kriza odvojen fenomen, iako postoje preklapanja, od psihoze kao psihičkog poremećaja kod kojeg dolazi do odvajanja od realnosti, ali često nedostaje uvid u

vlastitu bolest. Pri klasificiranju valja pripaziti i na kulturalnu i religijsku podlogu klijenta (Michalon, 2001).

U Freiburgu postoji centar za parapsihološko savjetovanje (PCO), osnovan 1989. godine, koji se bavi upravo samo parapsihološkim slučajevima, te se smatra znanstvenom ustanovom (Lucadou i Wald, 2014). U istraživanju PCO-a su analizirana pisma klijenata i njihovih iskustava, te su izneseni rezultati. Također, tom studijom se objašnjavaju paranormalna iskustava teorijskim modelom pomoću generalizirane kvantne teorije (GQT) i modela pragmatičnih informacija (MPI), prvenstveno iz praktičnog razloga, kako bi se još više pomoglo klijentima (Lucadou i Wald, 2014). Modeli i teorije pokušavaju objasniti uzroke psi-fenomena koji se definira kao iskustvo psihičkih pojava koje nije moguće objasniti dosad poznatim prirodnim zakonima, već su takvi fenomeni paranormalne pojave koje se doživljavaju izvan poznatih osjetila (Kusić, 1982).

MPI pretpostavlja da je uzrok psi-fenomena korelacija između značenja situacije, pragmatične informacije, koje kreiraju sistem, te se MPI smatra subklasom GQT. Preduvjeti modela MPI su da je informacija funkcija novosti i potvrde, nečeg već prepoznatljivog, a sistem mora biti nezavisan i stabilan ili hijerarhijski organiziran. Modeli pretpostavljaju postojanje strukture od mikroskopskih do kozmičkih dimenzija, koja je komplementarna funkciji (Lucadou i Wald, 2014).

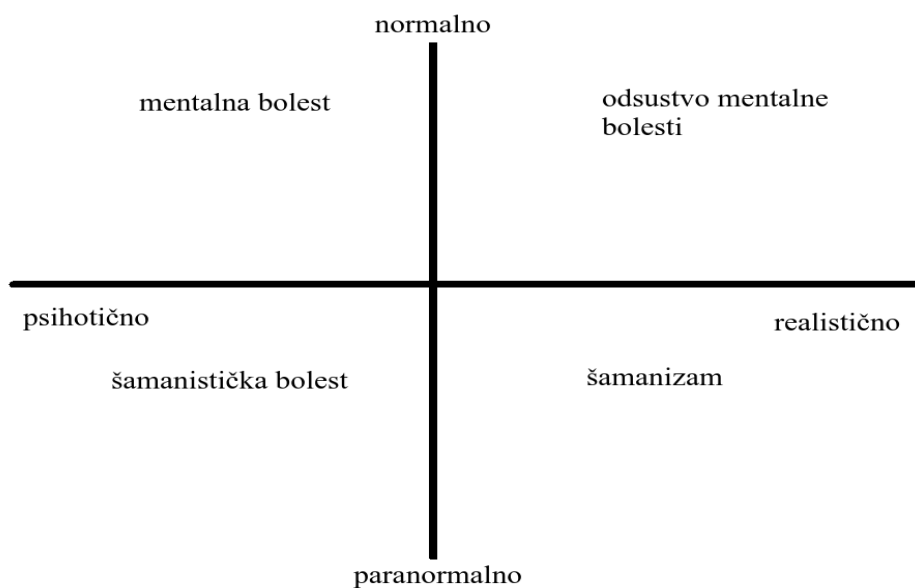
Modeli pridonose razvoju strategija nošenja s parapsihološkim iskustvima pri čemu se samokritičniji i otvoreniji klijenti bolje nose s gubitkom kontrole nad sustavom i s mijenjanjem percepcije, koja predstavlja internalni lokus kontrole (Lucadou i Wald, 2014).

S obzirom na opisano stanje u stavovima prema parapsihološkom u društvu, većina ljudi se boji prijaviti takva iskustva jer nisu jasno klasificirana. PCO prima godišnje na stotine pisama od klijenata koje druge zdravstvene organizacije nisu prihvatile, niti su ih odvojile od psihoza, te prima oko 4000 kontakata ljudi koji se slobodnom voljom žele informirati o parapsihološkim pojavama, s obzirom na veliki broj krivih informacija (Lucadou i Wald, 2014). Također, primaju i pisma u kojima ljudi traže pomoć radi nuspjava alternativnih oblika liječenja zbog parapsiholoških iskustava (Lucadou i Wald, 2014).

PCO funkcionira tako da fleksibilno integrira klijentova osobna vjerovanja u liječenje, bez nametanja postojećih paradigmi, ili umanjivanja stvarnosti iskustva, kako bi ih klijent što bolje razumio i mogao si sam pomoći. Naime, sam naziv ustanove je nastao s namjerom da klijenti što više vjeruju ustanovi (Lucadou i Wald, 2014).

Važno je istražiti parapsihološke fenomene u vidu svojevrsnog prijenosa informacija, odnosno interakcije, u odnosu na psihoterapiju, i to u pogledu intersubjektivnosti, transfera, kontratransfera, projektivne identifikacije, internalizacije, intuicije, empatije, osobnih granica, analize snova i integracije svjesnih i podsvjesnih iskustva (Rosenbaum, 2011). Još uvijek nije sasvim objašnjeno kako se točno takva komunikacija odvija. Tako bi se psihoterapija mogla definirati kao liječenje oštećenih dijelova klijentove svijesti i zamjenjivanje istih sa zdravijim oblicima dijelova svijesti (Rosenbaum, 2011).

Graf 1.

Paranormalno i psihotično su ortogonalni faktori (Lucadou i Wald, 2014)

Graf 1. prikazuje da su psihološki i kognitivni procesi te uvjerenja ili vjerovanja nezavisne dimenzije na kontinuumu pri čemu su moguće razne kombinacije. Dakle, psihički zdrave i bolesne osobe mogu imati spiritualnu krizu, pri čemu je razlika u prisustvu ili odsustvu uvida ili svijesti o tome stanju (Lucadou i Wald, 2014).

Studija provedena na finskom uzorku od 552 sudionika, u dobi od 15 do 66 godina, pri čemu valja uzeti u obzir da 70% finskog stanovništva vjeruje u boga, je pomoću upitnika istražila kako ljudi doživljavaju ulogu mozga, uma i duše u biološkim, psihobiološkim i psihičkim stanjima (Lindeman, Riekkki i Svedholm-Häkkinen, 2015). Hipoteza je bila da će vjernici više pripisivati biološke, psihobiološke i psihičke funkcije duši, te je ta hipoteza potvrđena kod grupe spiritista (Lindeman i sur. 2015). Naime, hijerarhijskom analizom

dobivena su tri klastera (spiritisti, monisti i emergentisti). Zatim su klasteri uzeti kao zavisna varijabla, a nezavisna varijabla su bili entiteti (duša, mozak, um), te je trosmjernom ANOVA-om ponovljenih mjerenja dobiveno da su značajne interakcije i razlike između grupa (Lindeman i sur., 2015). Monisti su psihičke funkcije i procese pripisivali isključivo mozgu. Emergentisti su ih pripisivali mozgu, umu i duši. Spiritisti su ih pridavali duši. Što se tiče značajnih razlika unutar grupa, većina sudionika u grupama su najviše uloga pridavali mozgu (Lindeman i sur., 2015).

Rezultati pokazuju da laici vjerovanja, želje i emocije vide kao stanja uma, mozga i duše. Zatim, da postoje velike individualne razlike u tome kako razumiju koncept duše. Također, besmrtni dio smatra se da nije um, već duša, iako su oba dijela nefizička (Lindeman i sur., 2015). Rezultati su značajni jer nadilaze dualizam uma i tijela, te ne isključuju vjerovanje u paranormalni dualizam tijela i duše. Valja naglasiti da se pri tom ne radi o radikalnom dualizmu gdje su navedeni entiteti potpuno odvojeni (Lindeman i sur., 2015).

Nedostaci studije su što je provedena na uzorku jedne države, te nisu dovoljno jasno definirani koncepti uma i duše. Daljnja istraživanja trebaju se usmjeriti na ispitivanje individualnih razlika oko dualističkih koncepata, pošto ih ova studija nije uspjela generalizirati (Lindeman i sur., 2015).

Ekstrasenzorna percepcija (ESP) i intuicija

Ekstrasenzorna percepcija (ESP) se definira kao znanje ili predviđanje bez primanja osjeta iz svjetla, zvuka, temperature ili pokreta (Bull, Cross, James, i Silcocks, 1991). U medicini se prvi put pojavila u vidu Hipokratovog osjećanja flegme, krvi, crne ili žute žuči. Tako je istraživanje Bulla, Crossa, Jamesa, i Silcocksa htjelo istražiti imaju li doktori ESP, i to pomoću promatranja histoloških uzorka pacijenata, na osnovu kojih su doktori trebali predvidjeti horoskopski znak i spol pacijenata. Rezultati se nisu pokazali značajnima. Implikacije studije upućuju na potrebu davanja što više što točnijih informacija o pacijentima doktorima, histolozima, kirurzima i kliničarima (Bull i sur. 1991).

Od 309 studija o ESP-u meta-analizom je utvrđeno da ih je svega 30% dalo značajne rezultate. Jedno od mogućih objašnjenja rezultata su mali uzorci u studijama (Utts, 1991).

Intuicija, usko vezana s ESP, je definirana kao način razmišljanja koji se odvija brzo i bez reflektiranja o mislima (Svedholm i Lindeman, 2013). Evans je odnos analitičkog

mišljenja i intuicije prikazivao nezavisno, u suprotnosti i hijerarhijski (Evans, 2009, prema Svedholm i Lindeman, 2013). Međutim, postoje i modeli koji smatraju da se ne radi o dva odvojena kognitivna sistema, nego o jednom (Keren i Schul, 2009, prema Svedholm i Lindeman, 2013).

Inhibicija je definirana kao namjerna (svjesna) kognitivna kontrola nebitnih misli i nevažnih odgovora (Svedholm i Lindeman, 2013). Prijašnja istraživanja su pokazala da pristupanje paranormalnom s reflektivnim razmišljanjem predstavlja namjernu inhibiciju misli i vjerovanja koja nisu točna. Međutim, kada inhibicija nije svjesna, moguće je da intuicija prevagne nad analitičkim mišljenjem, što dovodi do nekritičkog prihvatanja paranormalnih vjerovanja. Nadalje ontološka konfuzija između svjesnog i nesvjesnog također dovodi do smanjene voljne inhibicije i dovodi do prihvatanja paranormalnog (Svedholm i Lindeman, 2013).

Rezultati regresijske analize studije Svedholm i Lindeman su dali kognitivni model na osnovi upitnika, pri kojem intuitivno i nereflektivno (neanalitičko) razmišljanje, te nevoljna (nesvjesna) inhibicija, potiču prihvatanje paranormalnih uvjerenja (Svedholm i Lindeman, 2013). Nedostatak tog istraživanja je što je uzorak biran metodom snježne grude, što je dovelo do pristranosti paranormalnim uvjerenjima jer su sudionici birani na osnovi toga tko je i već prije bio zainteresiran sudjelovati u sličnim studijama (Svedholm i Lindeman, 2013).

Stoga je druga studija Svedholm i Lindeman uzela veći uzorak, gdje su sudionici bili anonimni, te je poboljšana verzija upitnika ispitivanja ontoloških konfuzija. Uzorak se sastojao od 458 volontera, u dobi od 18 do 65 godina, a postupak i instrumenti ostali su isti kao u prvoj studiji, osim navedenih poboljšanja (Svedholm i Lindeman, 2013). Dobivena je replikacija rezultata prve studije. Dakle, pokazalo se da reflektivno mišljenje, karakterizirano voljnim objektivnim promatranjem dokaza koji su u suprotnosti s osobnim uvjerenjima, smanjuje vjerovanja u paranormalno. Također, što je slabija voljna inhibicija, jače su ontološke konfuzije, što opet dovodi do intuitivnog i nekritičnog prihvatanja paranormalnih uvjerenja (Svedholm i Lindeman, 2013). Nalaz studije je u skladu s nalazima u podnaslovu rada o educiranju o parapsihologiji, te potiče na potrebu za točnim i znanstvenim informiranjem populacije o parapsihološkom.

Na tragu ove studije je i Wilsonova studija o vitalizmu. Vitalizam je filozofska doktrina koja tvrdi da su živi organizmi fundamentalno različiti od neživih, jer sadrže energiju (Wilson, 2013). Takva ezoterična objašnjenja često imaju pojedinci koji vjeruju u

paranormalno. No, kako je napredovala znanost, posebno biologija, vitalizam je potisnut. Međutim, do danas, još uvijek su neki fenomeni neobjašnjivi znanstvenim disciplinama, te se vitalizam zadržao u istočnim filozofijama i religijama (qi energija), kao i oblicima alternativne medicine (Wilson, 2013).

S obzirom na raširena vjerovanja u paranormalno, zaključuje se da je vitalističko razmišljanje itekako još uvijek prisutno. Stoga se pokušala dati kognitivna definicija vitalizma koja tvrdi da su njegovi elementi zapravo konfuzije u psihofizičkom znanju, (slično prethodnoj studiji Svedholma i Lindemana). Psihofizičko se znanje definira kao intuitivno razumijevanje svijeta (Wilson, 2013). Do konfuzija dolazi zbog dualističke prirode razmišljanja, koje se dijeli dakle na analitičko i intuitivno, a intuitivno se povezuje s magičnim mišljenjem i vjerovanjem u paranormalno (Wilson, 2013).

Istraživanje Wilsona u kojem je 72 sudionika biralo uzroke pojava, te im se ispitivalo intuitivno i analitičko mišljenje, na skalama od 7 stupnjeva, te vjerovanje u paranormalno, metodom papir- olovka, nije potvrdilo hipotezu zasnovanu na prijašnjim istraživanjima. Naime, niti intuitivno niti analitičko razmišljanje se nisu pokazali prediktori vitalizma ili nevitalističkog mišljenja. No, druga hipoteza koja je bila da je vitalističko razmišljanje povezano s vjerovanjem u paranormalno, je potvrđena multiplom regresijom (Wilson, 2013).

U drugom eksperimentu je studija ponovljena, s 48 sudionika, s istim postupkom i metodama, samo što su sudionici sami nudili objašnjenja ili uzroke pojava, kako bi se izbjegao prisilan izbor. Rezultati su replicirani. Međutim, uzorci ponavljanja nalaza su nejasni, što bi valjalo ispitati u budućim istraživanjima (Wilson, 2013).

Nedostatak istraživanja je i način formuliranja pitanja o uzrocima pojava. Naime, pitanja su započinjala s "Koliko je vjerojatno...?", što su sudionici mogli tumačiti općenito, a ne kao odraz osobnih uvjerenja. Tome ide u prilog i drugi eksperiment, gdje se vitalističko mišljenje pokazalo rjeđim, nego u prvom eksperimentu, u kojem nisu spontano odgovarali na uzorke pojava. Istraživanje je dakle pokazalo da je vitalizam definiran kroz dualistički koncept intuitivnog i analitičkog mišljenja, prejednostavan koncept. Naime, valjalo bi vitalizam proučiti u budućim istraživanjima kroz dodatna dva praktična aspekta, svakodnevni i biološki (Wilson, 2013). Također, kako do danas još uvijek nisu neki fenomeni objašnjivi znanstveno, te se vitalizam zadržao ponajviše u poljima vezanim za bioenergiju i oblicima alternativne medicine, valjalo bi i to područje detaljnije znanstveno istražiti (Wilson, 2013).

Bioenergija

Fizika je došla do mnogih paradigmi koje se mogu koristiti pri istraživanju i objašnjavanju parapsiholoških fenomena i liječenja na daljinu. Postoje modeli koji se baziraju na teoriji relativnosti te na kvantnoj mehanici. Modeli transmisije energije smatraju da energetski signal prethodi radnjama baziranim na svjesnoj namjeri. Odnosno, da materija nije stabilna nego preuzima razne oblike energije (Leder, 2005). Model facilitacije puta smatra da dolazi do kreiranja svijesti kroz puteve u vremenu i prostoru (Leder, 2005). Ta se dva modela baziraju na Einsteinovoj teoriji relativnosti. Model nelokalnog povezivanja govori o tome da su ljudi povezani poput čestica u sistem koji funkcionira na daljinu. Model aktualizacije potencijala govori o probabilističkim mjerama jednog ishoda neke akcije u stvarnosti. Ta se dva modela baziraju na kvantnoj mehanici (Leder, 2005).

Međutim studije o liječenju na daljinu su se počele javljati tek nedavno. Liječenje na daljinu je definirano kao postupak u kojem jedna ili više individua svjesno, voljno i s namjerom traže ili žele poboljšanje stanja organizma drugog pojedinca, bez fizičkog kontakta kroz manipulaciju energijama. Problemi pri istraživanju vezani su za placebo efekt, tj. očekivanja ozdravljenja kod pojedinca, te nemogućnost odjeljivanja slanja energija od strane sudionika u eksperimentu, od energija ljudi koji poznaju sudionike (poput obitelji i prijatelja). Stoga su potrebna takva istraživanja u budućnosti, posebno jer dolazi do spajanja područja istraživanja materije i uma (svijesti) koje je, kao što je u prethodnom poglavlju opisano, dualistički percipirano posljednjih 350 godina (Leder, 2005).

Međutim, još uvijek nema dokaza o liječenju putem elektromagnetnih polja. Zaključno o ovim modelima se može reći da još ne postoji unificirani model za objašnjavanje prijenosa bioenergije, ali svaki od ova četiri modela nude elemente koji se potencijalno mogu koristiti pri objašnjavanju parapsiholoških fenomena (Leder, 2005).

Tako je cilj Masonine studije bilo povećati razumijevanje kako energija utječe na psihološku savjetodavnu te psihoterapijsku praksu. Napravila je polustrukturirane dubinske intervju s petoro iskusnih kliničara, kako bi potaknula znanstveni pristup istraživanja energetske psihologije. Energetska psihologija se definira kao niz terapija koje povezuju fiziološki stres s poremećajima u energetskim poljima u tijelu (Mason, 2012). Neke od metoda koje koristi su energetski putevi (meridijani), energetski centri (čakre) te energetsko polje (aura). Međutim, principi energetske psihologije nisu empirijski validirani. No, potreba za

energetskom psihologijom se javlja radi ograničenog uspjeha terapija razgovorom (Mason, 2012).

Sudionici u istraživanju birani su metodom snježne grude, s namjerom da se odaberu što iskusniji sudionici u polju energetske psihologije, i to iz raznih područja: kognitivna analitička psihoterapija, transpersonalna psihoterapija, integrativna psihoterapija, obiteljska psihoterapija te transakcijska analiza (Mason, 2012).

Dobiveno je nekoliko značajnih rezultata studije. Energetska psihologija se pokazala kao uspješan i sigurni alat u reguliranju emocija, misli i ponašanja. Također, pokazala se kao uspješan alat za samopomoć i podizanje svijesti. Zaključci intervjua bili su da su poboljšanja u energetskoj psihologiji kod klijenata bila veća i brže su djelovala u odnosu na klasične oblike terapija. Zanimljivo je i da klijenti nisu morali pričati o traumama, što je puno nježniji pristup i izbjegava retraumatizaciju, a imao je veći učinak od klasičnih terapija (Mason, 2012). Međutim, valja naglasiti kako je to nalaz i zaključak samo ovog jednog istraživanja i valja ih provesti još, s obzirom na to kako je u poglavlju rada o spiritizmu navedeno kako PCO prima brojna pisma u kojima ljudi traže pomoć radi nuspojava alternativnih oblika liječenja (Lucadou i Wald, 2014).

"Problemi s kojima se susreću neki psihoterapeuti u praksi su ograničena primjena energetske psihologije unutar postojećeg zdravstvenog sustava, koji ne dopušta primjenu bioenergetskih tehnika i primarno je orijentiran samo na kogniciju i ponašanje. Neki terapeuti su se dosjetili da zapravo mogu koristiti energetske metode samo pod nazivima koji se inače koriste u holističkoj psihologiji, poput tehnika opuštanja i smanjenja anksioznosti" (Mason, 2012; str. 230).

Buduća ovakva istraživanja valjala bi se provesti i na bivšim klijentima terapeuta, što je autorica ovog istraživanja odlučila izbjeći radi etičnosti. Također, bitno bi bilo ostaviti dovoljno prostora i vremena za primjenu energetske terapije u praksi, ne bi li ona izgubila svoju vrijednost prevelikim pojednostavljanjem. Potrebno je i u budućim istraživanjima izraditi modele koji pokazuju kako dolazi do promjena u psihofizičkom stanju klijenata (Mason, 2012).

Vezano za dobrobit parapsihologije u kliničkoj praksi, dvije kvalitativne studije su analizirale povezanost vjerovanja u paranormalno s nošenjem sa strahom. Analizirano je 36 polustrukturiranih intervjua, od sudionika od 12 do 18 godina, te 13 nedirektivnih intervjua, od sudionika od 16 do 25 godina (Mathijsen, 2012). Rezultati su pokazali da je vjerovanje u

paranormalno zaštitni faktor u nošenju sa strahom, te da štiti i od anksioznosti. Rezultat se objašnjava svojevrsnim prebacivanjem dijela krivnje ili odgovornosti klijenta na vanjske uzorke, tj. kod klijenta se pojavljuje eksternalni lokus kontrole kada zakaže internalni lokus kontrole (Mathijsen, 2012).

Vjerovanje u paranormalno stoga može biti pasivan način nošenja s problemima kroz izbjegavanje ili nijekanje, ili pak aktivno nošenje sa strahom kroz kognitivno rješavanje problema i strateško razmišljanje koje je vidljivo i u promjeni ponašanja (Mathijsen, 2012). Također, određena iskustva kao spiritizam, mogu se gledati i kao svojevrsna socijalna podrška i traženje emotivne potpore kod ljudi koji su imali slična iskustva (Mathijsen, 2012).

Cilj studije stoga nije bio istražiti postojanje ili nepostojanje paranormalnog, nego se fokusirati na zaštitni aspekt vjerovanja u paranormalno. Intervjui u obje skupine sudionika su se fokusirali na životne priče sudionika vezane za paranormalno, uz poseban naglasak na analizu kognicije i emocija ukoliko su osobe imale izravna paranormalna iskustva (Mathijsen, 2012).

Rezultati su potvrdili hipoteze zasnovane na spomenutim prijašnjim istraživanjima, osim u vidu traženja emotivne potpore, što se može objasniti specifičnošću paranormalnih iskustava koja nisu imali s kime podijeliti. Zanimljivo je da ponekad takva iskustva mogu upravo potaknuti strah kod adolescenata, ali želja za razumijevanjem događaja služi kao mehanizam nošenja s tim strahom. Parapsihološka iskustva dakle često dovode do kognitivne disonance, koja se rješava zamjenom skepticizma s vjerovanjem u paranormalno (Mathijsen, 2012).

Vrijednost studije je u ranom suočavanju i rješavanju pojave tjeskobe, koja inače može prerasti u disocijativne simptome kod adolescenata, pa i shizotipne karakteristike ličnosti (Mathijsen, 2012). Takvo dublje kliničko istraživanje s klijentima s takvim psihološkim karakteristikama bi valjalo provesti u budućnosti s obzirom na to su izneseni nalazi malog broja istraživanja (Mathijsen, 2012). Naime, kako je u poglavlju rada o spiritizmu navedeno kako postoji velik broj ljudi koji traže pomoć radi nuspojava alternativnih oblika liječenja, valja biti oprezan pri njihovom korištenju, s obzirom na širenje ponude ezoteričnih usluga. Dakle, naglašavamo da se samo u nekim slučajevima takva liječenja mogu pokazati korisna, ovisno o kulturalnoj, religijskoj i psihološkoj podlozi klijenta i njegovih potreba (Lucadou i Wald, 2014).

Naime, svaki pristup psihoterapiji ima svoje prednosti i nedostatke, a ovisi i o kulturi u

kojoj se klijent i terapeut nalaze. Tako je i već spomenuti Jung napisao eseje "Psihologija i Kundalini joga", "Joga i zapad", "Psihologija i Istočna meditacija" i mnoge druge. Iako, takav pristup psihologiji koji integrira psihoterapiju i energetske psihologije može koristiti osobama koje se osjećaju marginalizirano u zapadnoj kulturi, kao što je već rečeno prije u radu, psihoanalitičar N. Coltart, poput Junga, upozorava na moguće krive interpretacije i usvajanje "ne self-a" (praznine bez ega) u zapadnoj kulturi, što može imati negativne posljedice u psihoterapijskom pristupu (Michalon, 2001). Naime, i Freud je isticao važnost ega u terapiji osnaživanja samopouzdanja. Također, određeni psihički poremećaji poput psihoza zahtijevaju upravo uspostavljanje self-a, osjećaja stabilnosti, predvidljivosti, kontinuiteta i granica kroz ego. Nadalje, uporaba meditacije i bioenergije može osobama s PTSP-om vratiti potisnuta traumatska sjećanja za koja nisu spremni ili dovesti ih do psihoze (Michalon, 2001). Stoga, možemo reći da su budistički i zapadni pristup psihoterapiji komplementarni i svaki od njih ima svoje prednosti i nedostatke, te je na terapeutu da točno procijeni što je za klijenta najbolje, a klijent da to kritički prihvati ili odbaci.

U vezi s time, u eksperimentima u meta-analizi liječenja na daljinu su se sudionici trebali fokusirati na plamen svijeće, te su pritiskali gumb kad god bi osjetili da im se pažnja smanjuje. U odvojenoj sobi im je drugi dio sudionika telepatski pokušao pomoći u tom fokusiranju (Schmidt, 2012). Ta meta-analiza 11 studija s gotovo identičnim metodama i postupcima, koje su ispitivale liječenje na daljinu, na 3 različita kontinenta, dale su značajne rezultate, iako su efekti bili mali, te stoga istraživači pozivaju na još takvih istraživanja (Schmidt, 2012). Također, pokazala se značajna razlika u rezultatima kod sudionika na istočnoj i zapadnoj hemisferi, pri čemu su bili veći efekti u zemljama na istočnoj hemisferi (Schmidt, 2012).

Telepatija

Prvi najšire prihvaćen korak prema parapsihologiji unutar psihologije napravljen je na polju telepatije. Pojam telepatije prvi je uveo Frederic Myers krajem 19. stoljeća. Telepatija se definira kao prijenos misli koji je nezavisan od svih poznatih osjetila (Melton, 2001). Freud je objasnio telepatiju kao komunikacijski kanal između potisnutog sadržaja, nesvjesnog, u smislu odašiljanja sadržaja u vidu simbola (Rosenbaum, 2011).

"Svakako je sa strane vremena u kojem smo sad, važno terapeutovo stajalište o

parapsihologiji u kliničkoj praksi. Buduća istraživanja u području psihoanalize trebala bi koristiti kognitivnu neuroznanost pri istraživanju parapsihologije. Naime, valjalo bi integrirati znanja iz neuropsihologije, fizike, biologije vezano za odvojenost te povezanost umova, a posebno vezano za telepatiju oko koje je Freud, kako smo bili spomenuli u uvodnom dijelu rada, imao podvojeno mišljenje. Takvo stajalište psihoanalize je rezultiralo time da je narednih 125 godina, telepatija još uvijek shvaćena neozbiljno i obilježena je kao prijevara, željeći se time zaštititi ugled psihoanalize, unatoč stotinama istraživanja koja su je potvrdila" (Peyer, 2014; str. 110). Najveći problem pri tome je nemogućnost replikacije nalaza, što zapravo upućuje na nepotvrđenost fenomena. Prepreka replikacijama studija su zatvorenost i nevjerovanje u paranormalno (Peyer, 2014).

Buduća istraživanja telepatije u kliničkoj praksi bi trebala ići u smjeru studija transfera i kontratransfera. Takve su studije slične onima opisanima u podnaslovu rada o intuiciji i ESP-u. Naime, prema sadašnjim spoznajama, podešavanja moždanih valova, tj. usklađivanja frekvencija moždanih valova između pacijenta i kliničara, mogla bi se povećati telepatska povezanost među njima jer opušteno ili meditativno stanje uma i alfa valovi u mozgu potiču telepatiju (Peyer, 2014). Implikacije takvih istraživanja u kliničkoj praksi potiču na uporabu tehnika disanja i opuštanja, poput joga (Peyer, 2014).

Posebno su zanimljiva istraživanja telepatije u snovima gdje su postojeće granice prostora i vremena u vidu svijesti dovedene u pitanje (Peyer, 2014). Mnoge studije meditacije, zaključile su da se prilikom meditacije um ne oslanja na pet osnovnih osjetila, već da percipira ekstrasenzornom percepcijom i da osoba postaje osjetljivija na empatiju i telepatiju (Peyer, 2014).

Meta-analiza studija o telepatiji je pokazala značajno veću telepatiju u eksperimentima kod kojih su odašiljatelji telepatskih misli bili prijatelji primatelja misli (211 studija), naspram onih gdje se sudionici nisu poznavali (140 studija). Općenito, jedan od problema slabih efekata u meta-analizi jest da je teško sakupiti dovoljan broj studija koje bi uključili u analizi da bi se dobili veći efekti (Utts, 1991).

Središnje pitanje koje se postavlja za daljnja istraživanja jest- jesu li um i mozak isto. Dominantno stajalište neuroznanosti jest da jesu (Peyer, 2014). Međutim, istraživanja o telepatiji upućuju na suprotno i ne podržavaju trenutnu teoriju koja se bazira na konceptu uma kao fizičkoj tvorevini (Peyer, 2014). Na tragu tih studija bili su još na početku prošlog stoljeća psihijatri Frederik van Eeden i Freud.

Lucidni snovi

Nizozemski psihijatar van Eeden se svojim u pismima obratio Freudu opisujući mu svoje lucidne snove (Holzinger, 2009). Sam termin lucidno sanjanje je prvi osmislio upravo Frederik Willems van Eeden, 1913., međutim fenomen je poznat i nađen još u djelima Aristotela. Također, u svojim djelima lucidne snove opisuje i Toma Akvinski i povezuje ih s kreativnosti (Holzinger, 2009). Lucidni snovi se definiraju kao izmijenjeno stanje svijesti tijekom spavanja, pri čemu osoba ima potpunu svijest da sanja, te može utjecati na san. Za razliku od transa, šamanskih putovanja i hipnoza, lucidni snovi se ne događaju u budnom stanju (Holzinger, 2009). Također, s obzirom na to da ih se puno istraživalo i smatraju se dokazanom pojavom, upućuju na već spomenute slabe granice u definiranju parapsihološkog te promjenjive kategorizacije unutar tog područja.

Naime, tek kad je Freud izjavio da su snovi put do nesvjesnog, znanost se počela zanimati za snove. Javilo se zanimanje i za astralne projekcije i vantjelesna iskustva, koja se mogu događati i u budnom stanju i pri spavanju. A.E. Brown je 1936. u *Dnevniku Paranormalne psihologije*, objavio metodu kojom se testira radi li se o snu, a sastoji se od pokušaja skakanja u snovima, ne bi li se testirala gravitacija, koja je smanjena pri lucidnim snovima. Stoga, važan zaključak je da su lucidni snovi vještina koju svatko može naučiti (Holzinger, 2009).

Stephen LaBerge je prvi počeo znanstveno istraživati lucidne snove i razvijati tehnike za voljno ulaženje u lucidne snove. Njegova istraživanja su pokazala da je broj pomicanja očiju tijekom REM faze lucidnog sna jednak broju pomaka pri budnom stanju. Također, njegova istraživanja su pokazala da je u lucidnim snova, kao i u budnom stanju, desna hemisfera mozga aktivnija pri pjevanju, a lijeva pri brojanju (Holzinger, 2009).

EEG istraživanja su utvrdila da su pri lucidnim snovima prisutni alfa valovi u mozgu (8–12 Hz) (Holzinger, 2009). Nadalje, studije su pokazale kako je pri lucidnim snovima povišen broj otkucaja srca, tlak i električni potencijal kože (Holzinger, 2009).

Metaanaliza o lucidnim snovima je utvrdila da postoji pozitivna korelacija između vremena provedenog u igranju video igrice te vremena lucidnog sanjanja, koje je iznosilo 79% u odnosu na vrijeme svih snova (Holzinger, 2009). Nalazi se mogu povezati s terapijskim učincima opuštenog stanja uma kod lucidnog sanjanja s obzirom na meditativne valove, ali upućuju i na povezanost kreativnosti s vjerojatnošću lakšeg ulaženja u lucidne

snove (Holzinger, 2009).

U psihoterapiji su istraživanja pokazala da se lucidnim snovima smanjuje negativan utjecaj noćnih mora na psihi, ali ne i frekvencija noćnih mora (Holzinger, 2009). Međutim, druga istraživanja su pokazala da se smanjuje i učestalost noćnih mora te snizuje anksioznost (Spoormaker, van den Bout i Meijer, 2003, prema Holzinger, 2009). Dakle, istraživanja lucidnih snova su uglavnom usmjerena na njihovu neurofiziološku podlogu, a praktična vrijednost im je u psihoterapiji, posebno u uklanjanju noćnih mora. Međutim, sigurno je moguća i šira uporaba fenomena, oko čega su usmjerena buduća istraživanja (Holzinger, 2009).

Vezano za to, istraživanje provedeno na reprezentativnom njemačkom uzorku od 919 sudionika, a pokazalo je da je 51% sudionika barem jednom imalo lucidne snove (Schredl i Erlacher 2011). Žene su imale češće lucidne snove u odnosu na muškarce. Učestalost lucidnih snova je bila negativno povezana s dobi. Zatim, sjećanja na lucidne snove bila su pozitivno korelirana sa sjećanjima snova općenito (Schredl i Erlacher 2011).

Prijašnja istraživanja, kao ono na australskom uzorku od 1000 sudionika, dalo je učestalost lucidnih snova od svega 28%. No, takav se rezultat objašnjava nepreciznom definicijom lucidnih snova koja je prethodno bila dana sudionicima (Schredl i Erlacher 2011).

Njemački sudionici u istraživanju Schredl i Erlachera, su bili intervjuirani doma. Definicija lucidnih snova koja im je prezentirana bila je da su to snovi pri kojima su svjesni da sanjaju, pri čemu mogu kontrolirati tijek snova. Učestalost lucidnih snova se mjerila upitnikom na skali od 8 stupnjeva, a sjećanje na snove na skali od 7 stupnjeva (Schredl i Erlacher 2011).

S obzirom na visoku učestalost lucidnih snova, buduća istraživanja bi se trebala usmjeriti na eksperimente u laboratorijima za spavanje da bi proširili znanje o snovima, spavanju i svijesti općenito. Tako je jedna EEG studija pokazala da je pri lucidnim snovima, u odnosu na obične snove, povišena aktivnost frontalnog režnja. Stoga se proučavanje lucidnih snova smatra osnovom za daljnja istraživanja biologije svijesti (Schredl i Erlacher 2011).

Zanimljivo je stoga ispitati povezanost telepatije i lucidnih snova. Istraživanje Carpentera pri grupnoj terapiji igranja uloga, dokazalo je telepatiju u kontroliranim uvjetima. Grupom je prolazila omotnica s 4 slike, pri čemu je jedna kompjuterski slučajno odabrana kao meta. Nakon seanse klijenti su povezali osjećaje tijekom terapije s pojedinim slikama, te su morali odabrati jednu sliku za koju su osjećali da je meta. U 58% slučajeva je bila izabrana

prava meta (Baruss i Mossbridge, 2017).

Istraživanja o učestalosti telefonske telepatije pokazuju da ju je iskusilo 40-70% populacije (Brown i Sheldrake, 2001., Sheldrake, 2000, prema Baruss i Mossbridge, 2017). Tako su u jednom istraživanju sudionici trebali zaokružiti ime pozivatelja prije nego bi se javili na telefon, pri čemu su bili snimani. Točnih odgovora je bilo statistički značajnih 42%. (Sheldrake, Godwin, Rockell, 2004, prema Baruss i Mossbridge, 2017).

Napravljeni su i eksperimenti u kojima se pokazala značajna promjena na EEG-u prilikom telepatiskog slanja slika primateljima (Standish, Kozak, Johnson i Richards, 2004, prema Baruss i Mossbridge, 2017). Također, prisutna je i značajna razlika u mjerenjima funkcionalnom magnetnom rezonancom u mozgovima primatelja (Richards i sur., 2005, prema Baruss i Mossbridge, 2017). Nadalje, određene karakteristike aktivnosti mozga su povezane s telepatiskim sposobnostima. Tako su alfa valovi statistički značajno češći (Williams, 2015, prema Baruss i Mossbridge, 2017). Isti valovi su povezani s rješavanjem problema i "aha- momentom" (Kounios i sur., 2006, prema Baruss i Mossbridge, 2017).

Navedene studije pokazuju da je telepatija stvarna, međutim mehanizmi u podlozi su nejasni. Istraživanja upućuju na razlike u fizičkim granicama (mozak) i mentalnim granicama (svijest) koje prelaze fizičko i eksperimentalne uvjete, te se ponašaju prema nekim svojim pravilima koja su nam još neobjašnjiva (Baruss i Mossbridge, 2017). To ponovo upućuje na potrebu za budućim istraživanjima i nalaženjem novih modela koje postavljaju pretpostavku da um i mozak nisu isto, iako je dominantno stajalište neuroznanosti danas da jesu. O tome je već bilo riječi u poglavljima rada o bioenergiji te telepatiji. Takve su hipoteze posebno značajne za ispitivanje parapsiholoških fenomena poput izvantjelesnih iskustava.

Izvantjelesna iskustva

Izvantjelesno iskustvo (OBE) je posljednji fenomen izabran za analizu u ovom radu zato što od svih spomenutih fenomena zahtjeva potpuno drukčije poimanje uma i još uvijek je dosta neistražen, iako ga je iskusilo 12% britanske populacije, što je ipak u odnosu na ostale fenomene prilično malo (Murray i Fox, 2005). Fenomen izvantjelesnog iskustva definira se kao iskustvo odvajanja sebstva od fizičkog tijela (Murray i Fox, 2005). Prijašnja istraživanja su takva iskustva povezivala s disocijacijom. U skladu s Freudovim teorijama, OBE se

objašnjava kroz promjene u tjelesnim konceptima koje uzorkuju promjene u konceptu sebstva u smislu identiteta koji se nesvjesno pokušava ponovo uspostaviti ili reintegrirati (Murray i Fox, 2005).

Druga psihološka teorija koja objašnjava OBE je kognitivna. Do oblikovanja sebstva dolazi kroz kognitivne reprezentacije u vidu kratkoročnog modela (percepcije) i dugoročnog modela (memorije), koji su međusobno zavisni. Da bi došlo do OBE potrebna je disfunkcija somatoformne senzorne percepcije tijela, te njezina supstitucija realnosti stvorene vizualnom maštom iz dugoročnog pamćenja (Murray i Fox, 2005).

Treća teorija je sinestetska i govori o rasapu tjelesne (fizičke) percepcije i njezine supstitucije realnosti u svijesti u vidu disocijacije u OBE (Murray i Fox, 2005). Sve tri teorije su slične i međusobno se nadopunjuju, te upućuju na zaključak da su prediktori OBE dobra sposobnost vizualizacije te disocijativni simptomi (Murray i Fox, 2005).

U istraživanju Murray i Fox (2005) sudjelovalo je 243 sudionika, od kojih je 62 iskusilo OBE, odnosno čak 25,5% sudionika. Do tog se nalaza došlo tako da su sudionici ispunili upitnik o tome jesu li imali OBE. Zatim, ispunili su upitnik o somatoformnoj disocijaciji, upitnik o samosvijesti, upitnik o fizičkoj efikasnosti, skalu zadovoljstva tijelom, skalu o tjelesnoj svjesnosti, skalu anksioznosti oko fizičkog izgleda, skalu vjerovanja u paranormalno. Rezultati su pokazali da je OBE povezan sa somatoformnom disocijacijom, samosviješću, nezadovoljstvu tijelom, te nižim samopouzdanjem. Rezultati su u skladu s teorijom Irwina (Murray i Fox, 2005).

Potrebna su buduća istraživanja da bi se utvrdila replikacija rezultata. Također, valjalo bi uzeti slučajan uzorak, umjesto studentskog. Zatim, valjalo bi finije ispitati prisustvo ili odsustvo OBE, na preciznijim skalama umjesto dihotomnih, kao u ovoj studiji, te napraviti razliku između slučajnog (spontanog) te namjernog OBE, kao i, ispitati različite oblike OBE (Murray i Fox, 2005).

Slična studija istražuje takvu povezanost izvantjelesnih iskustava (OBE), te i povezanost s osobinama ličnosti. U studiji Gowl, Lang i Chanta je sudjelovalo 167 sudionika koji su ispunili upitnike o sklonosti maštanju, vjerovanju u paranormalno, somatoformnoj disocijaciji, osobinama ličnosti te OBE iskustvima. Rezultati su potvrdili hipoteze, bazirane na prijašnjim istraživanjima Stanforda i Irwina. Naime, utvrdili da su oni koji su iskusili OBE više skloni maštanju, više vjeruju u paranormalno, imaju više somatoformnih simptoma, te su više intuitivni i osjećajni. Naime, prijašnja istraživanja na Myers-Briggs Type Indicator

(MBTI) upitniku ličnosti, dali su iste rezultate vezano za dimenzije intuicije (N) i osjećaja (F) (Gow, Lurie, Choppin, Popper, Powell, i Basterfield, 2001, prema Gowl, Lang i Chant, 2004). Intuicija je naime bila povezana i s maštovitošću (Gowl i sur., 2004). U istraživanju se dakle radilo o usporedbama između grupa: kontrolne grupe (sudionika koji ne vjeruju u paranormalno), te eksperimentalnih grupa (sudionika koji vjeruju u paranormalno, te onih koji su imali OBE). Rezultati su utvrdili kao i u prethodnim studijama da vjerovanje u paranormalno potiče maštu i vjerojatnost OBE iskustva (Gowl i sur., 2004).

Nedostatak istraživanja je u načinu prikupljanja uzorka, pošto su većinom oni već unaprijed zainteresirani za paranormalno odlučili sudjelovati. Također, veliki propust je što sudionicima nije dan opis ni definicija pojmova oko kojih su se upitnici ispunjavali. Zatim, upitnici o vjerovanju u paranormalno te OBE iskustvima bi trebali biti na osjetljivijim skalama u budućim istraživanjima, umjesto na dihotomnima. Trebalo bi i uključiti veći uzorak. Nadalje, valjalo bi proširiti kognitivne varijable, i uvesti one vezane za svijest. Prednost istraživanja je ipak veliki broj varijabli koje je istraživanje uključivalo u odnosu na prijašnje studije (Gowl i sur., 2004).

Zaključak

Granice između psihologije i parapsihologije nisu oštro zacrtane, te je često teško odrediti što spada u koje područje (Kusić, 1982). Još je teže klasificirati određene pojave kao parapsihološke, jer je svaki fenomen za sebe nešto osobito, a znanost svrstava pojedine pojave u kategorije prema onome što se kod tih pojava osobito ističe. Referenciranje na starije autore i članke, posebno pri definiranju fenomena (Kusić), koji su još uvijek međutim aktualni, samo potvrđuje da još uvijek parapsihološki fenomeni sve do danas nisu dokazani. Iznimka od toga su lucidni snovi, opisani u pretposljednem poglavlju rada.

Parapsihologija je još uvijek nedovoljno istraženo područje s nedovoljnim brojem istraživanja parapsiholoških fenomena i mnogim metodološkim problemima i nedostacima takvih studija, a s obzirom na relevantnost takvim istraživanja, valja poticati razvoj zanimanja za to područje. Kada je riječ o parapsihološkim eksperimentima valja naglasiti kako su rezultati, koji se dobivaju statističkom analizom, do te mjere varijabilni da se može zaključiti kako fenomeni jednostavno ne postoje. Stoga se tom problemu pristupa kroz istraživanja u vidu metaanaliza, koje omogućuju da se rezultati različitih studija mogu uspoređivati. Iako, i

meta analize daju slabe efekte. S druge strane, zbog nestalnosti rezultata, s posljedičnim teškoćama u ponovljivosti izazivanja ispitivane pojave, ozbiljno se može dovesti u pitanje i valjanost parapsiholoških eksperimenata, kojih k tome nema puno naspram uobičajenih psiholoških pojava koje se istražuju (Schlitz i sur. 2006).

Primarni problem koji se javlja i uzrokuje rezultate koji se ne mogu ponoviti je neprecizna definicija što se smatra paranormalnim iskustvima. Nadalje, same definicije i klasifikacije unutar pojedinih parapsiholoških fenomena su suviše općenite i ne nude dovoljan spektar kategorija unutar kojih se određeni fenomen može javiti. Posebno je taj problem prisutan kod studija izvantjelesnih iskustva, gdje valja napraviti razliku između slučajnog (spontanog) te namjernog iskustva (Murray i Fox, 2005).

U gotovo svim navedenim istraživanjima, redom je većina sudionika bila studentski uzorak, te bi valjalo uzeti slučajan uzorak, umjesto pristranog. Nedostaci istraživanja su i u načinu prikupljanja uzorka, pošto su većinom samo oni zainteresirani za paranormalno odlučili sudjelovati. Trebalo bi naravno generalno uključiti što veći uzorak u istraživanja (Gowl i sur., 2004).

Istraživanja parapsihološkog su značajna jer potiču na zauzimanje kritičkog stava o parapsihologiji, s obzirom na to da slijepo vjerovanje često ima negativne posljedice za pojedince koji tako vjeruju u paranormalno. Rezultati studija se trebaju usmjeriti na ciljeve točnog informiranja populacije, u čemu je velika praktična vrijednost tih istraživanja (Manza i sur. 2010).

S obzirom na praktičnu primjenu studija u kliničkoj praksi, buduća istraživanja valjala bi se provesti longitudinalno i na bivšim klijentima psihoterapeuta kao autora istraživanja, što su dosad istraživači izbjegavali iz etičnosti. Također, potrebno je izraditi modele koji pokazuju kako dolazi do promjena u psihofizičkom stanju klijenata kroz duži vremenski period (Mason, 2012). Naime, vrijednost takvih studija su u ranom rješavanju psiholoških problema, poput pojava tjeskobe, koja može prerasti u disocijativne simptome (Mathijsen, 2012).

Buduća istraživanja telepatije bi trebala ići u smjeru studija transfera i kontratransfera u kliničkoj praksi kroz proučavanje telepatije i intuicije. Nadalje, istraživanja lucidnih snova su uglavnom usmjerena na njihovu neurofiziološku podlogu, iako im je praktična vrijednost najveća u psihoterapiji, posebno u uklanjanju noćnih mora (Holzinger, 2009).

Svi analizirani parapsihološki fenomeni baziraju se na konceptu uma koji se ne uklapa u postojeće kognitivne modele i teorije. S obzirom na porast interesa za bioenergije u zapadnoj kulturi, iziskuje se njeno daljnje proučavanje. Jedna od mogućnosti budućih istraživanja, prema Lederu, je postavljanje konceptualnih modela, koji bi kao jedni od novijih modela, bili bazirani na teorijama o energiji iz polja fizike (Leder, 2005). Naime, premda su parapsihološki fenomeni na pojavnjoj razini vrlo različiti, među suvremenim teoretičarima prevladava mišljenje da je riječ o jedinstvenom procesu energetske naravi, kojeg su nazvali psi-procesom, kojim upravljala pretpostavljena psi-energija u hipotetskom psi-polju, a odvija se u neprestanoj interakciji faktora okoliša s ljudskim organizmom (Lucadou i Wald, 2014).

Literatura

- Barnes, K. i Gibson, N. J. S. (2013). Supernatural agency: Individual difference predictors and situational correlates. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 23, 42–62.
- Baruss I. i Mossbridge J. (2017). Shared mind. *Transcendent Mind: Rethinking the Science of Consciousness*, 29-51.
- Bull, A. D., Cross, S.S., James, D. S., Silcocks, P. B. (1991). Do pathologists have extrasensory perception? *British Medical Journal*, 303, 1604-1605.
- Gowl, K., Lang, T. i Chant, D. (2004). Fantasy proneness, paranormal beliefs and personality features in out-of-body experiences. *Contemporary Hypnosis*, 21 (3), 107–125.
- Grimmer, M. R. i White, K. D. (2001). The structure of paranormal beliefs among Australian psychology students. *The Journal of Psychology*, 124 (4), 357-370.
- Hadlaczky, G. i Westerlund, J. (2011). Sensitivity to coincidences and paranormal belief. *Perceptual and Motor Skills*, 113 (3), 894-908.
- Holzinger, B. (2009). Lucid dreaming- dreams of clarity. *Contemporary Hypnosis*, 26 (4), 216–224.
- Irwin, H. J. i Watt, C. A. (2007). *An introduction to parapsychology*. Jefferson, North Carolina, and London: McFarland & Company, Inc. Publishers.
- Kusić, A. (1982). Parapsihologija u svijetlu znanosti i teologije. *Crkva u svijetu*, 2 (6), 123-136.

- Lamont, P. (2012). The making of extraordinary psychological phenomena. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 48 (1), 1–15.
- Leder, D. (2005). “Spooky actions at a distance”: Physics, psi, and distant healing. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 2, 923–930.
- Lindeman, M., Riekkari, T. i Svedholm-Häkkinen, M. (2015). Individual differences in conceptions of soul, mind, and brain. *Journal of Individual Differences*, 36 (3), 157– 162.
- Lucadou, W. i Wald F. (2014). Extraordinary experiences in its cultural and theoretical context. *International Review of Psychiatry*, 26 (3), 324–334.
- Manza, L., Hilperts, K., Hindley, L., Marco, C., Santana, A., Hawk, M. V. (2010). Exposure to science is not enough: The influence of classroom experiences on belief in paranormal phenomena. *Teaching of Psychology*, 37 (3), 165–171.
- Mason, E. (2012). Energy psychology and psychotherapy: A study of the use of energy psychology in psychotherapy practice. *Counseling and Psychotherapy Research*, 12 (3), 224- 232.
- Massicotte, C. (2014). Psychic transmissions: Freud, spiritualism, and the occult. *Psychoanalytic Dialogues*, 24, 88- 102.
- Mathijssen, F. P. (2012). Adolescents and spiritualism: is this a good way to cope with fear? A qualitative approach. *Mental Health, Religion & Culture*, 15 (5), 485–494.
- Mayaguez, M. N. M. (1996). Archetypes and spirits: A Jungian analysis of Puerto Rican Espiritismo. *Journal of Analytical Psychology*, 41, 227-244.
- Melton, G. (2001). *Encyclopedia of occultism and parapsychology vol 1, i 2*. Farmington Hills: Gale Group.
- Michalon, M. (2001). "Selflessness" in the service of the ego: contributions, limitations and dangers of buddhist psychology for western psychotherapy. *American Journal of Psychotherapy*, 55 (2), 202- 218.
- Murray, C. D. i Fox, J. (2005). Dissociational body experiences: Differences between respondents with and without prior out-of-body-experiences. *British Journal of Psychology*, 96, 441– 456.
- Peyer, J. (2014). Telepathic Entanglements: Where are we Today? Commentary on paper by Claudie Massicotte. *Psychoanalytic Dialogues*, 24, 109–121.
- Roig, M., Icochea H. i Cuzzucoli A. (1991). Coverage of parapsychology in introductory psychology textbooks. *Teaching of Psychology*, 18 (3), 157- 160.

- Rosenbaum, R. (2011). Exploring the other dark continent: Parallels between psi phenomena and the psychotherapeutic process. *Psychoanalytic Review*, 98 (1), 57-90.
- Schlitz, M., Wiseman R., Watt C. i Radin, D. (2006). Of two minds: Sceptic–proponent collaboration within parapsychology. *British Journal of Psychology*, 97, 313–322.
- Schmidt, S. (2012). Can we help just by good intentions? A meta-analysis of experiments on distant intention effects. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 18 (6), 529–533.
- Schredl, M. i Erlacher, D. (2011). Frequency of lucid dreaming in a representative German sample. *Perceptual and Motor Skills*, 112 (1), 104-10.
- Svedholm, A. M. i Lindeman, M. (2013). The separate roles of the reflective mind and involuntary inhibitory control in gatekeeping paranormal beliefs and the underlying intuitive confusions. *British Journal of Psychology*, 104, 303–319.
- Utts, J. (1991). Replication and meta-analysis in parapsychology. *Statistical Science*, 6 (4), 363-403.
- Wilson, S. (2013). Vitalistic thinking in adults. *British Journal of Psychology*, 104, 512–524.
- Wolffram, H. (2006). Parapsychology on the couch: The psychology of occult belief in Germany, C. 1870-1939. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 42 (3), 237–260.